

ADRIAN SINFIELD

Miért időszerű ma is Titmuss?¹

A világ nagyot változott azóta, hogy Richard Titmuss elmondta róla a gondolatait, s emellett a szociálpolitika elmélete is átalakult. Miért tanulmányozzuk akkor még mindig Titmuss munkáit, negyven évvel a halála után? Előadásommal arról szeretném meggyőzni önöket, hogy továbbra is olvasnunk kell Titmusst, különösen egyes esszéit és elemzéseit. E javaslatot nagymértékben befolyásolja, hogy az évek során a munkámban használtam az írásait, de még inkább az, hogy jó harminc éven át tartottam alap- és mesterképzésben kurzusokat a jólét társadalmi elosztásáról.

A „jóléti állam” sztereotípiája, ideológiája és mítosza

„A mai generációt megigézte a ‘jóléti állam’ nyelvezete” (Titmuss, 1962, in Alcock et al. 2001, p 60). Richard Titmuss itt és például az *Essays on the „Welfare State”* (Esszék a „jóléti államról”) című művében is idézőjelet használt, amivel jelezte a kifejezéssel szemben táplált mély elégedetlenségét. [1. megjegyzés a tanulmány végén: Titmuss ezzel kapcsolatos véleményét lásd főleg a következő művekben: ‘The welfare state: images and realities’ (A jóléti állam: képzetek és a valóság), 1963 és a ‘The social division of welfare’ (A jólét társadalmi elosztása), 1958, és Alcock et al., 2:1 és 2 című tanulmánya első részében.]

1967 áprilisában Titmuss kijelentette: „Meg kell mondanom, ma már nem vagyok olyan szerelmese ‘a jóléti állam’ pontatlan absztrakciójának, mint úgy húsz évvel ezelőtt” (Titmuss, 1968, p 124). Gyakran panaszkodott a kifejezés „homályos általánossága” (Titmuss, 1958, p 41) és kétértelműsége (Titmuss, 1958, p 53) miatt, és hangsúlyozta a „kifejezés használatának veszélyeit” (Titmuss, 1967, in Alcock et al., 2001, p 115). Mint Tania Burchardt rámutat: „a jelentésével kapcsolatos zűrzavar oly mértékű volt, hogy Titmuss, amikor csak tehetett, kerülte a használatát, és helyette a ‘szociális szolgálatok’ kifejezést használta” (Burchardt, 2001, p 41).

Richard Titmuss 1956-ban a következőképpen fejezte be az egyik legszigorúbb logikával felépített esszéjét: „A huszadik század második felének egyik legfontosabb feladata a szociálpolitika filozófiájának újra-

¹ Adrian Sinfield: Why do we need to keep reading Titmuss? A contribution to the Symposium *Richard Titmuss Forty Years On* at the 2013 SPA conference, University of Sheffield, 9 July

fogalmazása és a 'jóléti állam' ideológiájából származó jelenlegi gátlásai-ból való kiszabadítása" (Titmuss, 1958, p 118; kissé módosult változatban 1963, p 11). Itt egy olyan kihívásról van szó, amelyet 2000-ben John Veit-Wilson ismét megerősített.

Titmuss kifogásolta a „jóléti állami ideológiát”, mivel ez feltételezte, hogy „egy gyors és széles körű változáson átmenő társadalomban megvalósítható, kívánatos és egyáltalán jelentéssel bír egy 'szociális szolgáltató világ' megkülönböztetése a szélesebb társadalomtól, és az egész vizsgálata nélkül lehetséges a rész funkcióinak és hatásainak elemzése” (Titmuss, 1958, pp 38–9). „A változás és idegenszerűség bizonytalanságai növelik a szlogen potenciális erejét /.../ és a tömegkommunikáció fejlődése segíti a tömeges önámítás és önteltség kialakulását” (Titmuss, 1963, p 1).

Titmuss utolsó előadássorozatában ismét felvetette a sztereotipizálás veszélyeit, amikor arra figyelmeztetett, hogy nem kezelhetjük „a szociálpolitika területét a jólét zárt és elkülönült rendszereként” (Titmuss, 1974, p 136). Itt arról beszélt, hogy „az összes általánosítás közös hibája, hogy a célokat és eszközöket is megtévesztően egyszerűnek mutatja be” (Titmuss, 1974, p 136). „Valószínűleg nem tesszük fel a 'fontos kérdéseket', ha a fogalmi rendszerünk (és a valóságlátásunk) nem tartalmazza a szegények mellett a nem szegényeket, a társadalmi változás bizonytalanságai mellett a bizonyosságait, a társadalmi idő spektrumában a jelen mellett a múltat és a jövőt” (Titmuss, 1974, p 137).

Titmuss hangsúlyosan figyelmeztetett két olyan veszélyre, amelyet a „sztereotípiák zsarnoksága” jelent a szociálpolitikára nézve, mivel ezek „teremtik meg a politikai viszonyítási alapot” a társadalmon belüli jólét megítéléséhez (Titmuss, 1958, p 37). Az első veszélyt az jelenti, hogy „a szegénnytörvény társadalmi diszkriminációja elleni reakcióként létrejött jóléti társadalom eszméje paradox módon olykor inkább növelheti, mint csökkenti az osztálykülönbségeket” (Titmuss, 1958, p 37). Ugyanebben az esszében erre a kérdésre azt a választ adta, hogy a jólét társadalmi megosztásából kell kiindulni. A későbbiekben foglalkozunk még ezzel a gondolattal.

A második veszély „azokból a bizonytalan, de nagyon erős félelmekből ered, amelyek szerint valamilyen szerencsétlenség következik majd a fegyelem gyengüléséből és a nélkülözés enyhítéséből, ami az ebben hívók szerint az ilyen módon elképzelt kollektív jóindulat velejárója. Ezek a félelmek szükségszerűen felidézik a büntetés és megtorlás iránti követeléseket” (Titmuss, 1958, p 37).

Erre a veszélyre példaként szolgálhatnak a „szegények” ismétlődő demonizálásának állami és politikai hatásai, és a Beveridge által megalkotott „jogosultság kultúrájához” kötődő „jóléti függőség” elméletének megfogalmazása. Titmuss az első veszély kapcsán hosszasan idézett Hans Gerth és C. Wright Mills *Character and Social Structure* (Jellem és társadalmi struktúra) című művéből, de ez jobban illik a másodikhoz: „Ha a felsőbb osztályok monopolizálják a kommunikációs eszközöket és az összes tömegtájékoztató fórumot azzal árasztják el, hogy a társadalom alján levők azért vannak ott, mert lusták, nem intelligensek és általában véve alsóbbrendűek, akkor ezeket az értékeléseket a szegények is átvehetik és felhasználhatják az önmagukról alkotott kép kialakításában”

(Gerth and Mills, 1953, pp 88–89). A szociális szolgálatokhoz és ezek igénybevevőihöz társított negatív nézetekről folyó, jelenlegi vitában több figyelmet kellene fordítani a médiához könnyen hozzáférők azon törekvéseire, amelyekkel a statisztikák és anekdoták felhasználásával és az ezekkel való visszaélésekkel fenntartják, táplálják vagy akár megalkotják a negatív sztereotípiákat.

A juttatások nyelve a „jóléti államban” és a társadalmi költségek

Titmuss az 1960-as években sok írásában vizsgálta a „jóléti állam” juttatásainak mítoszteremtő nyelvezetéből adódó korlátozó hatásokat (vö. különösen „Welfare state and welfare society”, 1968, in Alcock et al., 2001, 3:2). E megfogalmazások hozzájárultak a „redisztribúció közterhével” kapcsolatos felfogás megerősítéséhez, amely szerint mi, az adófizetők juttatásokat adunk nekik, a haszonélvezőknek, a jóléti függésben élőknek. Ezzel szemben Titmuss kifejtette, hogy „a jólét” és a „jóléti juttatások” mai [1967], hangsúlyos emlegetése gyakran elhomályosítja azt az alapvető tényt, hogy sok felhasználó számára a szolgáltatások a lényegüket tekintve nem juttatások, hanem a gyorsan változó ipari-városi társadalom következményeként kialakuló hátrányokért, vagy társadalmi költségekért és szociális bizonytalanságért nyújtott *részleges kompenzációk*” (Titmuss, 1968, p 133).

Titmuss felismerte, hogy ezek a veszteségek vagy költségek általában fordított redisztribúciós hatással vannak a kevesebb hatalommal és erőforrással rendelkezőkre. A kihívást annak a megvalósítása jelentette, hogy ezek az újrelosztott externális költségek ne sújtsák aránytalanul a lakosságot (Titmuss, 1968, p 133, in Alcock et al., 2001, part 3:2). Amit „köztehernek” neveznek és keményen bírálják, az nagyrészt ezeknek az áthárított költségeknek az ellensúlyozása.

A „jólét szociális okból való csökkenése /.../ annak az árának a része, amelyet azért fizetünk egyes embereknek, hogy elviseljék a más emberek haladásából következő költségek egy részét” (Titmuss, 1968, p 133). Titmuss „az összegzett jóléti haszon belüli veszteségre” koncentrált, megkérdőjelezve ezzel azt a bevett bölcsességet, amely szerint nem a jobb újrelosztás, hanem a gazdasági növekedés a megoldás. „Ezt a piaci felemelkedés természetes folyamatában érjük majd el; minden osztály és csoport reménykedve áll majd a politikai jobboldalon, amint a növekedés mozgatóereje felemeli őket” (Titmuss, 1964, p 16).

A politikai döntéshozatalban figyelembe kell venni a társadalmi költségek sokaságának hosszú távú jellegét: „a legtöbb régóta iparosodott nyugati ország még mindig viseli a korábbi gazdasági növekedési szakaszainak nem kompenzált hátrányait. /.../ A tizenkilencedik század erőszakos felkelései a következményeiket tekintve egyáltalán nem olyan távoliak a mától, mint ahogy ezt egyes közgazdászok és történészek szeretnék velünk elhitetni” (Titmuss, 1958, p 118). Az egyik általa felhozott példa, amelyet különösen szeretnék figyelmükbe ajánlani az 1962–1963-as előadásaiból, „a rossz lakásviszonyok miatt megrokkant és munkaképte-

lenné vált családok” és azok az igények, amelyeket e családok szükségletei jelentenek a szociális szolgálatok számára (Titmuss, 1958, pp 108–109). 1963-ban arról is írt, hogy „a változás társadalmi költségei /.../ folyamatosan újabb függőségi viszonyokat hoznak létre. /.../ Az adófizetők nemigen ismerik fel, hogy a modern államban a ’megélhetéssel kapcsolatos szociális eszközök’ összességének költsége a korábbiakhoz képest sokkal fontosabb tétel (Titmuss, 1963, p 5).

A jólét társadalmi elosztása: néhány reflexió a méltányosság kereséséről

Titmuss válasza „a jóléti állam sztereotípiájára” az volt, hogy a University of Birmingham-en 1955 decemberében tartott hatodik Eleanor Rathbone Emlékelőadáson felvetette a jólét társadalmi elosztásának gondolatát. A gondolatot az *Essays on 'The Welfare State'* (Titmuss, 1958, 2. fejezet) című tanulmánykötetében fejlesztette tovább. A „szociális szolgálatoknak” nevezett szervezetrendszer ellentmondásainak részletezése után kevesebb mint 14 oldalon (az 1958-as változatban, amely bőségesen tartalmazott lábjegyzeteket, vö. 2. megjegyzés) fejt ki az elképzelés vázát. A koncepciónak a halála után kiadott előadássorozatában van egy még ennél is rövidebb, 4 oldalnál kevesebb terjedelmű ismertetése, amely erősen épít az eredeti szövegre (Titmuss, 1974, pp 137–140). Máshol is használja a kifejezést, de meglehetősen ritkán alkalmazza az átfogó koncepció értelmében, inkább oly módon, hogy az adóügyi és foglalkoztatási jólét különböző elemeivel foglalkozik. Az utolsó előadásában nem használja a „jólét társadalmi elosztása” kifejezést, csak a három rendszert említi.

Titmuss javaslata szerint ‘a jóléti állam absztrakciójáról’ való gondolkodás helyett három kategória vagy rendszer szerint kellene megvizsgálnunk a szociális jogok és juttatások fejlődését (Titmuss, 1959, in Alcock et al., 2001, p 147). „Az egyének bizonyos szükségleteinek kielégítését és/ vagy a szélesebb társadalmi érdekek szolgálatát célzó minden kollektív beavatkozást ma nagyjából [a jólét három nagy kategóriájába] csoportosíthatjuk: a szociális jóléti, az adóügyi jóléti és a foglalkoztatási jóléti rendszerbe” (Titmuss, 1958, p 42).

Miközben azzal foglalkoztak, hogy kik a juttatottak és mit kapnak, viszonylag elhanyagolták annak alaposabb vizsgálatát, hogy miként szolgálható a „társadalom szélesebb érdeke”, és hogy kiknek az érdekeiről van szó. Titmuss 1965-ben vetette fel a kérdést: „A jólét különböző urakat szolgálhat. E vonzó név jegyében számos bűn követhető el. Felhasználható a társadalmi kontroll egyik formájaként, /.../ a gazdasági növekedés eszközeként, /.../ szolgálhat militarista és rasszista célokat” (Titmuss, 1965, p 132). A *Commitment to Welfare (Jólét melletti elkötelezettség)* (1968, különösen a „Welfare state and welfare society” rész, in Alcock et al., 3:2) néhány fejezetében semlegesebb módon tárgyalja azokat a funkciókat és célokat, amelyeket a jólét szolgálhat. Titmuss azonban nem szentelt nagyobb teret a szociális kiadások tágabb funkcióinak tárgyalására. Éppen csak érintette a különböző juttatások és szolgáltatások gazdasági,

politikai és társadalmi stabilizálóként vagy a fejlődést felgyorsítóként betöltött hatását.

Kezdetben hangsúlyozta a kapcsolatot Durkheimnek a munka társadalmi elosztására vonatkozó elméletével. „A meghatározó hatótényező a munka növekvő társadalmi megosztása és ezzel párhuzamosan a munka nagymértékű specializálódása. Talán ez a huszadik század egyik legjelentősebb társadalmi jellemzője; arról a tényről van szó, hogy egyre több ember tapasztalja meg tudatosan az élete folyamán a válogatás és elutasítás folyamatait” (Titmuss, 1958, p 43). Ezt a kapcsolatot azonban sem itt, sem később nem fejti ki részletesebben (Mann, 1992 és 2009)

„Azok a gyakorlatok, amelyekre valamilyen módon a ‘szociális’ elnevezést alkalmazták, a beavatkozások sokkal szélesebb körével együtt fejlődtek ki, amelyeket ugyan nem így neveztek, de amelyeknek általában hasonló céljai voltak. A fejlődésnek ezt a differenciálódását szeretném hangsúlyozni: a jólét társadalmi elosztásának fejlődését, ahogy ez a ‘szükségletekkel’ kapcsolatos változó helyzetek és felfogások hatására alakult” (Titmuss, 1958, p 42).

A különböző rendszerekre általa leggyakrabban használt kifejezések a *szociális jólét*, az *adóügyi jólét* és a *foglalkoztatási jólét* voltak (más kifejezéseket csak itt-ott használt). „Különböző módon és eltérő eszközökkel mindegyik a jövedelem- és vagyoneeloszlásban mutatkozó, csökkenő vagy növekvő egyenlőtlenségekhez kapcsolódik. Bizonyos mértékben és a népesség különböző csoportjait érintve mindegyik arra tesz kísérletet, hogy feloldja vagy enyhítse az egyenlőtlenségeket és a függőséget” (Titmuss, 1959, in 2001, p 147). E két mondat között van egy kis feszültség, de ezzel Titmuss és az esszé elemző más szerzők sem foglalkoztak.

A *szociális jólét* „az a rendszer, amelyet hagyományosan ‘szociális szolgáltatásoknak’, vagy újabban és homályosabban ‘a jóléti államnak’ neveznek, és amellyel kapcsolatban gyakoriak a kritikák. De ez „csak a jólét teljes világának leginkább látható része” (Titmuss, 1958, p 53).

A *fiskális vagy adóügyi jólétet* közel hat oldalon keresztül ismerteti és szemlélteti. „A jövedelemadó-engedményeket és -kedvezményeket – annak ellenére, hogy ezek hasonló juttatást jelentenek és a kielégítendő szükségletekkel kapcsolatos hasonló társadalmi célok fejeződnek ki bennük – nem kezelik szociális kiadásként. Az első egy pénzügyi tranzakció, a másik egy elszámolási technika. Az adminisztratív módszer különbsége ellenére az egyén által élvezett adómegtakarítás valójában transzferjövedelem” (Titmuss, 1958, p 44–45). Mint később Titmuss is felismerte, nemcsak a jövedelemadó-kedvezmények tartoznak ehhez a területhez, hanem például a társadalombiztosítási járulékokkal és az indirekt adókkal kapcsolatos kedvezmények is (Titmuss, 1974, p 138).

A pénzbeli és természetbeni ellátást nyújtó *foglalkoztatási jólétet* éppen három oldalon át tárgyalja. Példák sorolásával szemlélteti a már akkor is „hatalmas és széles körű arányait”, de Titmuss sohasem definiálta az egész rendszert vagy szektort. „Bár az adminisztratív elszámolás szempontjából nem sorolják ide, ténylegesen ez a rendszer is ‘szociális szolgáltatásokat’ nyújt, megkettőzve és átfedve a szociális és adóügyi jóléti juttatásokat” (Titmuss, 1958, p 51). A foglalkoztatási jóléti rendszer ellátásai közül sokat, és ezen belül különösen az értékesebbeket, az elfoglalt helyzet alapján nyújtanak: „a foglalkoztatási siker rejtett megsokszoro-

zójaként funkcionálnak” (Titmuss, 1958, p 52). Az utolsó előadásában Titmuss azt mondta, hogy „bár a munkáltatók nyújtják őket (megjegyzendő, hogy főként szabályosan foglalkoztatott férfiaknak), a költségeket (valószínűleg nagyjából fele arányban) viszont a juttatások adólevonási kedvezményei révén az adófizetők összessége viseli” (Titmuss, 1974, p 139).

Mint arra sokan rámutattak, ez a három rendszer vagy szektor nem meríti ki a jólét biztosítását célzó összes erőfeszítést. Az informális és közösségi beavatkozások is lehetnek kollektívek (vö. különösen Rose, 1981). Az egyház vagy a vallási testületek, különösen egyes országokban, újabb példákat szolgáltathatnak a szervezett ellátásokra. Egyes országokban a védelmi minisztérium vagy a hadsereg is adhat valamilyen foglalkoztatással kapcsolatos ellátást.

Titmuss egyértelműen csak a három rendszer egyikének tekintette a szokásosan értelmezett „jóléti államot”, „szociális jólétnek” tartotta, amely „a jólét való világának csak a láthatóbb részét jelenti” (Titmuss, 1958, p 53). Egyáltalán nem használja ezt a kifejezést a jólét teljes társadalmi elosztásának jelölésére, mivel arra törekszik, hogy kimutassa a három szektor közötti különbségeket.

Néhányunk tudatosan használja az „adó-jóléti állam” kifejezést e különbségek hangsúlyozására. Sajátosan azokról a módszerekről van szó, amelyek révén bizonyos célok elérése érdekében hatékonyan osztják el a forrásokat az adórendszeren keresztül, jellemzően a jobb módúak előnyére. A hagyományos „jóléti állammal” való összehasonlítás segítségével egyúttal megkérdőjeleztük azt az értelmezést, mely szerint a „jóléti állam” a szociális juttatások és szolgáltatások egyedüli forrása (Kvist and Sinfield, 2007). Mások a jóléti állam részeként kezelték az adóügyi jólétet, de ez szerintem figyelmen kívül hagyja az adóügyi jólét és a közjólét területén érvényesülő nagyon eltérő jellegű kontrollt. Az államkincstár nem utal pénzeszközöket az adóügyi jóléti ellátások finanszírozására, mint ahogy ezt teszi viszont a jólétben érintett egészségügyi, oktatási minisztérium és a szociális biztonságnak nevezett rendszerek esetében. (A hibrid megoldások és a gyermekek utáni adókedvezmények nem érvénytelenítik az általános megkülönböztetést.) Az előbbi minisztériumok vezetőinek és másoknak nem sok, vagy semmilyen beleszólásuk sincs „az adórendszeren keresztül megvalósított juttatási programok” ezen másik világába (McDaniel and Surrey, 1985, p 6), pedig sok juttatása ugyanazokat a területeket érinti. A foglalkoztatási jóléti rendszer gyakran jelentős hasznot húzhat az adóügyi jóléti ellátásokból és ennek révén teret enged az állami ösztönzésnek és szabályozásnak is, de ez sem része a jóléti államnak (bár erre vö. Titmuss, 1962 in Alcock et al., 2001, p 56).

Titmuss azt írta, hogy a progresszív adózás 1907-es bevezetése után „jelentős fejlődést mutatott az adórendszer közvetítésével működő szociálpolitika” (Titmuss, 1958, p 45). Az *Income Distribution and Social Change* (Jövedelemelosztás és társadalmi változás) című műve (Titmuss, 1962) és a „Pensions and population change” (A nyugdíjak és a népesség változása) című esszéje sok példával mutatta be, hogy az adórendszer működése az idők folyamán miként tette sokaknak lehetővé a forrásaik – és nemcsak a jövedelmük – megőrzését, sőt, gyarapítását. A fiskális vagy adóügyi jólét

kevesbé látható területe továbbra is fontos szerepet játszik a jólét társadalmon belüli elosztásában.

Ma még mindig nagyon kevés bizonyítékunk van az adóügyi jóléti rendszer működésére, méretére és formájára. Az adóügyi jóléti kiadások azonosítása sok elemre rávilágított (pl. HMRC, 2012), és még a Világbank is elismerte, hogy ez a horizontális és vertikális méltányosságot is „sérti” (World Bank, 2003, p 2). De ez, és amit az OECD „szociális célú adókedvezményként” számol el, sok olyan dolgot nem vesz figyelembe, amelyet Titmuss adóügyi jóléti juttatásnak tartott volna (erre vö. pl. Adema et al., 2011, pp 29, 33, 110 és 111; Sinfield, 2013). Továbbá nagyon kevés szó esik arról, hogy kik a nyertesek és kik a vesztesek. Jacob Hacker az Egyesült Államokról szóló, *The Divided Welfare State* (A megosztott jóléti állam) című művében azt írja, hogy „a magánjuttatásként adott adókedvezmények erősen aszimmetrikus eloszlása nem tekinthető utólagos elemzési okoskodásnak. Ezt a jellemző politikai folyamatok bármilyen magyarázatának központi kérdésként kell kezelnie” (Hacker, 2002, p 39).

A közjólét egyes területeivel összehasonlítva a foglalkoztatási jólét mértékére és a rendszer működésére vonatkozó jelenlegi ismereteink is nagyon hiányosak (bár erre nézve vö. Maggie May és Eddie Brunson, Kevin Farnsworth és Kirk Mann munkáját). A nyugdíjakon kívül nincsenek hivatalos statisztikák, mert 2008-tól a „munkáltatói csomagokra” vonatkozó inadekvát adatokat nem szerepeltetik az éves *Family Resources Survey*-ben (Családi Jövedelem-felmérésben). A CIPD²-től és számos vállalatigazgatási szakembertől származó vizsgálatok és adatok majdnem kivétel nélkül a saját tagjaikra és előfizetőikre korlátozódnak. Bár egy EU-n belüli vizsgálat gyűjt adatokat a munkáltatói kiadásokról (Farnsworth, 2013), kevés tudható meg a minőségükről vagy értékükről. Bármily korlátozottak is a statisztikai adatok, az kiderül belőlük, hogy megint csak mennyire félrevezető a juttatások elnevezése. Richard Titmuss foglalkoztatási jólétére vonatkozóan valószínűleg a „munkavállalói juttatások” kifejezés a legelterjedtebb, de ez eltorzítja a jelentést azzal, hogy általában a munkavállalók részvételét hangsúlyozza és nem veszi figyelembe sokak kizárását a juttatásokból. Ezek a szolgáltatások, jutalmak és privilégiumok csak a munkavállalók kisebbségéhez (a bevallottan hiányos ONS³ adatok szerint az egyharmaduknál kevesebb tömeghez) jutnak el, a haszonélvezői a jobb módú önfoglalkoztatók, de még inkább a munkáltatók és az igazgatók, akik számára – ha figyelembe vesszük az adócsökkentési lehetőségeiket – különösen értékesek lehetnek az ilyen ellátások.

Titmussnak az 1950-es években az volt a véleménye, hogy „sok foglalkoztatási jóléti szolgáltatás kétségkívül azt a vágyat fejezi ki, hogy ‘jó emberi kapcsolatok’ (‘good human relations’) legyenek a vállalatokban. Ezek biztosítása hozzátartozik a ‘jó’ munkáltató modelljéhez. De ahogy terjednek és sokszorozódnak, összeütközésbe kerülnek a szociálpolitika céljaival és egységével, mivel ténylegesen /.../ jelenlegi tendenciájukat tekintve megosztják a lojalitásokat, táplálják a privilégiumokat és szű-

² CIPD – Chartered Institute of Personnel and Development – Személyzeti és Vállalatfejlesztési Intézet – az angol HR szakmai kamara, a legnagyobb európai humán erőforrás-tanácsadó csoport. (A ford.)

³ ONS – Office for National Statistics – Országos Statisztikai Hivatal. (A ford.)

kítik a társadalmi tudatosságot” (Titmuss, 1958, p 52). „A vállalatokon belüli emberi kapcsolatok nem kezelhetők azzal, hogy vállalaton belüli, miniatűr jóléti államok létrehozásával szorosabbra fűzzük a munkáltatók és munkavállalók közötti kötelékeket”, mivel „ez kisebb választási szabadságot jelent és ahhoz vezet, hogy a munkás kevésbé lesz képes irányítani a saját sorsát” (Titmuss, 1958, p 117).

Kirk Mann (pl. 1992), illetve Maggie May és Eddie Brunsdon (pl. 1994) elemzése a jólét világán belüli interakciókról ahhoz vezettek, hogy Angliában megindult a vita a kérdésről. De ahogy sok szolgáltatást visszafejlesztettek és a kiszervezése révén sok megbízhatatlanabbá is vált, egyre nagyobb szükség van arra, hogy jobb és teljesebb elemzések szülessenek a foglalkoztatási jólét különböző formáiról. Kevin Farnsworth (2012) vállalati jóléti rendszereket vizsgáló feltáró munkája bemutatja, hogy az adóügyi és foglalkoztatási jóléti rendszernek milyen fontos szerepe lehet ezen a területen. A foglalkoztatást segítő programokon belüli magán szolgáltatások (figyelemre méltó ezek folyamatos használata az amerikai vállalatokban) és az önkéntes szociális szolgálatok közreműködése (például a családon belüli erőszak kezelésében, Smethurst, 2006) megváltoztatják a jólét egészének belső összetételét, és valószínűleg átrendezik azt is, hogy kik finanszírozzák és kik kapják a juttatásokat.

Hacker tanulmánya megmutatta, hogy milyen haszna lehet annak, ha a foglalkoztatási és adóügyi jólét politikai gazdaságtanát a közjóléti rendszerrel összehasonlítva vizsgáljuk: „Azt állítom, hogy a magán szociális juttatásokkal kapcsolatos politika ‘felszín alatti’ politika, amely a széles közvélemény számára sokkal kevésbé látható. Ez a privilegizáltak számára sokkal előnyösebb, sokkal kevésbé korlátozzák őket az amerikai politikának azok a jellemzői, amelyek rutinszerűen megakadályozzák a jelentősebb szociális reformokat, és sokkal inkább uralják őket a konzervatív politikai szereplők, mint az állami szociális programokat” (Hacker, 2002, p xiii; Faricy, 2011; Ausztráliára vonatkozóan Stebbing and Spies-Butcher, 2010).

Ahogy Titmuss mondta: „a tények mögött hatalmas gazdasági és politikai erők játékát – a privilégiumok erejét és szívósságát – láthatjuk” (Titmuss, 1958, p 54). A következő mondatokkal foglalta össze a jólét társadalmi elosztásáról szóló gondolatait: „Ebben az elméleti keretben válik lehetségessé, hogy a jóléti ellátások három rendszerének fejlődését mint a modern társadalom növekvő függőségeit ellentételezni és jóvátenni igyekvő, különálló és határozott erőfeszítést értelmezzük. Mai szerveződésekük mégis olyan, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek világát szélesítik és tartósítják. Ez a paradoxon: a méltányosság olyan új elosztása, amely a társadalmi változásra adott eme elkülönült válaszokból alakul ki. És ez ma az igazi kihívás a szociálpolitika számára, és azok számára, akik még mindig a múltban keresik a megoldást”⁴ (Titmuss, 1958, az esszé utolsó bekezdése).

⁴ A Titmuss vonatkozó esszéjéből származó idézetek fordításánál felhasználtam – ez esetben szó szerint átvettem – Ferge Zsuzsa korábbi fordítását (R. M. Titmuss: A jólét társadalmi elosztása: reflexiók a méltányosság kereséséről, in Ferge Zsuzsa–Lévai Katalin (szerk.): A jóléti állam, ELTE Szociológia Intézet Szociálpolitika Tanszéke és T-Twins, 1991.) (A ford.)

„Azt kell elfogadtatnunk, hogy a növekvő egyenlőtlenség a probléma” gondolata a „The Irresponsible Society”-ben

A *The Irresponsible Society* (A felelőtlen társadalom) címet adta Titmuss a Fabiánus Társaságban 1959 novemberében tartott előadásának. Az előadásra néhány hónappal azután került sor, hogy újráválasztották Harold Macmillan konzervatív kormányát. Ezt az egyik legátfogóbb munkáját azzal indította, hogy „újra kell értelmezni és fogalmazni a vállalkozói kapitalista rendszernek a mai Britannia társadalomszerkezetén belül kialakuló belső következetlenségeit és ellentmondásait” (Titmuss, 1959, in Alcock et al., 2001, 141). Sir Roy Harrodnak „a piaci mechanizmus csodálatos orvosságára” vonatkozó nézetét elutasítva Titmussnak nem voltak kételyei azt illetően, hogy mi történik 54 évvel ezelőtt: „Azután, hogy a kormány visszavonul és a gazdasági ügyeink intézését egyre inkább a City névtelen hatalmasságaira bízva, mindez várhatóan számos módon érinteni fogja a többi intézményünket is” (Titmuss, 1959, in Alcock et al., 2001, p 151).

Titmuss állandóan figyelmeztetett a változások megértésének szükségességére, de egyúttal foglalkozott a meggondolkodtató változtatlan-ságokkal is, amelyek közül az egyiket különösen érdemes az emlékeztünkbe idézni: „Nem értettük meg, hogy az emberek által választott kormányzat azt jelentheti: a kormányban és a Cityben megtestesülő hatalom majdnem megszakítás nélkül az Etonban és más magániskolában tanultak kezében van” (Titmuss [1959] 2001, p 144).

Ebben az előadásban Titmuss elsősorban a jólét világában végbemenő magán és állami változások közötti ellentétet vizsgálta. Egyrészt a közjóléti rendszerre nehezedő politikai nyomás a kielégítetlen szociális szükségletekre és a szegénységre vonatkozó gyarapodó ismeret ellenére „a kormányzati szerep gyengüléséhez” és „a kormány visszavonulásához” vezetett, másrészt nőtt a nyugdíjalapok és a magán biztosító társaságok hatalma, amelyet azzal erősítettek meg, hogy egyre több állami vállalatban szereztek részvénytulajdont. Titmuss szerint ennek a szárba szökkenő gazdasági hatalomnak – és az ezzel járó nagyarányú beruházásoknak – igen jelentős következményei voltak a társadalmi prioritások és a közpolitika terén. Titmuss talán néha kissé rapszodikus volt a hatalommal kapcsolatos nézetei kifejtésekor, de itt és a Tawney *Equality* (1964) című könyve elejére írt Bevezetésében nagy figyelmet szentelt a kérdésnek.

Az elkövetkező évek fejleményei egyértelműen igazolták azt az értékelését, hogy a biztosítással és nyugdíjakkal kapcsolatos érdekek „egyre inkább befolyásolják a jólét és az előnyök alakulását” (Titmuss, 1959, in Alcock et al., 2001, p 141). Ezt legalábbis részben elősegíti az, hogy láthatatlan módon és minden közfelelősség nélkül gyakorolhatják az erősödő hatalmukat. Ez része volt annak a „felelőtlen társadalomnak”, amely különösen fontos szerepet játszik a szociálpolitika fejlődésében.

A következő néhány évben Titmuss tovább foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, elsősorban az „ideológia vége” tétellel kapcsolatos írások által kiváltott viták összefüggésében. E tétel először a Daniel Bell által szerkesztett *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties* (Az ideológia vége: a politikai eszmék 1950-es évekbeli kiüresedéséről) esszékö-

tetben és Seymour Martin Lipset *The Political Man (Homo politicus)* című könyvében jelent meg. Titmuss elsősorban Lipset művével foglalkozott, az 1960-as évek első felében sok tanulmányában idézte (pl. Titmuss, 1964, pp 13–15).

Titmuss szerint az „ideológia vége” iskola lebéklyózza a morális és politikai gondolkodást, főleg pedig kizárja, hogy bármilyen módon foglalkozzunk az egyenlőtlenséggel. „Nem tesz fel új kérdéseket a gazdasági és társadalmi hatalom változó koncentrációjáról. Elfogadja – a növekvő gazdagsággal együtt – az osztályszerkezet legitimálását. Ez nem egyszerűen tűzszünetet jelent a méltányosság kérdésében, hanem fegyverletétel a társadalmi igazságosságért folytatott küzdelemben” (Titmuss [1959] 2001, p 144).

Ezzel szemben Titmuss „annak szükségességét hangsúlyozta, hogy problémának tartjuk az egyenlőtlenséget”. Az 1960-as években itt és sok más tanulmányában is foglalkozott ezzel a kérdéssel. A *The Irresponsible Society* mellett főleg az amerikai *The Nation* c. újságban (amely a ’baloldali zászlóshajójaként’ jellemzi magát) megjelent négyoldalas cikkét és az *Equality* című Richard Tawney-könyv ötödik kiadása elé írt 16 oldalas bevezetését (1964) emelem ki.

Az egyenlőtlenség problémaként való elismerése „azt jelenti, hogy szükségesnek tartjuk a strukturális változást, a többség áldozathozatalát”, és elismerjük „a hagyományos jóléti rendszer korlátait” (Titmuss, 1965, pp 131 és 130). Úgy gondolta, hogy kizárólag a szegénységre koncentrálni figyelmen kívül hagyta az egyenlőtlenséget, és hogy a szegénység csak egy eleme a mind polarizáltabb társadalomnak. A szegénységet az egyenlőtlen társadalom egyik jellemzőjeként és nem egyszerűen az éppen szegénységben élő emberek élethelyzeteként kell vizsgálni.

„A felelőtlen társadalomban az egyenlőtlenségnek saját belső dinamikája van” (Titmuss [1959] 2001, p 157). A legtöbb olyan, „jóléti államon” kívüli szélesebb körű változás, amire felhívta a figyelmet, „az egyenlőtlenség fokozójaként” működött (Titmuss [1959] 2001, p 157). Az *Income Distribution and Social Change* (Jövedelemelosztás és társadalmi változás) utolsó fejezetében hangsúlyozta, hogy „nem /.../ írhatjuk le a szegénység új sajátosságait, ha nem vesszük számításba az egyenlőtlenség változó alakítóit és jellemzőit” (Titmuss, 1962, p 187).

A *The Future of Inequality* (Az egyenlőtlenség jövője) című könyvben Mike Miller és Pamela Roby Titmuss munkájára építettek, amikor amellett érveltek, hogy egész társadalmi metszetben kell elemezni az erőforrások feletti rendelkezés időbeli változását. „A szegénység szociális jóléti terminusa nem hordoz olyan zavaró jelentést, mint az egyenlőtlenség politikai terminusa, de a szegénység terminusának homályossága nem lehet akadálya annak, hogy elvégezzük az egyenlőtlenséggel kapcsolatos kérdések égetően fontos teljes körű vizsgálatát” (Miller and Roby, 1970, pp 6–7).

Titmuss kétségkívül tisztában volt azzal, hogy „az egyenlőtlenséggel kapcsolatos tűzszünet” felmondása és az egyenlőtlenség kezelése nagyon kemény feladat, mivel a második világháború utáni társadalom „olyan kormányokat segített hatalomra és erősített meg, amelyek elválaszthatatlanok az egyenlőtlenségtől” (Titmuss, [1959] 2001, p 146). „A társadalmunk még alig kezdik felismerni, hogy egy piacgazdaságban milyen bonyo-

lultan összetett feladatot jelent és milyen politikai következményekkel jár a hátrányos helyzet és egyenlőtlenség elleni gyakorlatias támadás" (Titmuss, 1965, p 131). Ennek részben az 1960-as évek Britanniájában élő emberek helyzete volt az oka, akik elől „a mítosz és a számítógépes ismeretek hiánya miatt rejtve maradt” a valóság (Titmuss, 1964, p 11).

Ha kizárólag a szegénységre koncentrálnak és nem foglalkozunk az egyenlőtlenséget tartósító és erősítő strukturális tényezőkkel, akkor nehezebb lesz a szegénység csökkentése is. Titmuss elutasította azok politikáját, akik felfedezték az „ideológia végét”, és „azt gondolják, hogy a szegények helyzetének javításával fájdalommentesen meg tudják oldani a változás problémáit” (Titmuss, 1965, p 133, a bekezdés utolsó mondata). Arról van szó, amit Ruth Lister azóta a szegények „altruista” megsegítéseként írt le (Lister, 2004, chapter 5). A „változás következményeinek” figyelmen kívül hagyása annak a vélekedésnek a fennmaradását és erősítését eredményezi, hogy „a szegények a lakosságban belül jól elkülöníthető és állandó csoportot alkotnak, egy különálló osztályt, 'fajt' vagy marginális csoportot jelentenek. /... / Akik azután így a marginális csoportba sorolódnak, 'abnormálisnak' tarthatók” (Titmuss, [1959] 2001, p 190). Ezeket a nézeteket a „szegénység szűk, patológikus definíciója” táplálja, ami ösztönzi a „szegényeknek szánt elkülönült és elítélt” programokat (Titmuss, 1965, pp 130 és 131), ezek pedig felerősítik a társadalmi kirekesztést és „a fokozódó társadalmi elutasítás demoralizáló hatását” (Titmuss, in Alcock et al., 2001, p 145).

Titmuss az univerzális ellátások elkötelezett híve volt és ezt tekintette a bevezetésük melletti központi érveknek. Ezek ugyanis „ahelyett, hogy erősítenék az adófizetők és a jóléti állam ellátottjai közötti érdekellentéteket, nemcsak nagyobb valószínűséggel preventívek, de össze is kötik az embereket és érdekközösséget alakítanak ki” (Miller, 1987, pp 13–14, Titmuss írásait kommentálva). „Az igazi kihívást a következő kérdés jelenti: milyen szerkezetű univerzális szolgáltatások kellenek ahhoz, hogy olyan érdekkeretet és olyan kedvező kiindulási alapokat létesítsünk, amelyekben belül és amelyek körül kialakíthatók a társadalmilag elfogadható, pozitív diszkriminációs céllal és a lehető legkisebb stigmatizáló hatással működő szelektív ellátások azoknak, akiknek erre a legnagyobb szükségük van” (Titmuss, 1968, p 135).

Úgy tűnik, Titmuss nem vette figyelembe a jólét elosztásának jelentőségét azzal a politikai választással kapcsolatban, amelyet a mindenkinek (beleértve az erre nem rászorulókat is) járó univerzális ellátások, vagy a szelektív juttatások jelentenek, amelyeket „azok kapnak, akiknek a legnagyobb szükségük van rá”. A valóságban a szegényekkel szemben alkalmazott rászorultság-vizsgálathoz kötődő feltételeesség általában együtt van jelen az adórendszeren keresztül nyújtott rejtett köztámogatásokkal, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a gazdagabbak egyfajta fordított célzás keretében megvásárolják a saját védelmüket. A szolidáris univerzális juttatások és szolgáltatások ily módon érvényesített kizárása elősegíti a különböző egyenlőtlenségeket fenntartó és erősítő szelektív eszközök alkalmazását, amelyeket az állam, azaz az adófizetők finanszíroznak, köztük azok is, akik nem részesülnek az adókedvezményekben.

Mára jelentősen kiszélesedett az egyenlőtlenség. A National Equality Panel (Országos Egyenlőség Panel Vizsgálat) feltérképezte az Egyesült

Királyságon belüli növekedését. Az egyenlőtlenség különösen az 1980-as években nőtt meredeken (NEP, 2010). Elsősorban a nagyon gazdagok jövedelme szárnyalt, de a legfelső 10 százalék jövedelemrészesedése is olyan szintet ért el 2000-re, amelyet legutoljára a második világháború előtt mértek (Atkinson and Piketty, 2007). A HMRC (HM Revenue & Customs; az Egyesült Királyság Adó- és Vámhivatala – *a ford.*) legújabb kiadványaiból kiderül, hogy – közel a duplájára emelkedve – 18 ezerre nőtt azok száma, akik több mint 1 millió font fizetést kaptak. Az adóügyi jóléti juttatások sokat tettek azért, hogy a legfelső tíz százalék elhúzzon a többiek fölött: az általános személyi jövedelemadó-kedvezményen felüli különleges adójóváírások 70 százalékát a legfelső tíz százalék kapta (saját becslés, Brewer et al., 2008 Table 1). A legfelül lévő egy százalék tizedének adózás előtti jövedelme az átlagjövedelem harmincegyszerese volt, az adókedvezményekből viszont az átlag nyolcvanhatszorosát kapták, ami jelentős közkiadások révén hozzásegítette a jövedelempiramis legtejtéjén levőket ahhoz, hogy még jobban „elhúzzanak”.

A vagyonegyenlőtlenségek lassabban növekedtek, de az utóbbi időben a magasabb lakásárak és legújabbban „a szárnyaló nyugdíjkalkulációk” eredményeként lendületet vettek. A John Hills és munkatársai által a vagyoneeloszlásról készített új tanulmány világosan kimutatja a szélesedő szakadékot (2013). A legfelső tized átlagos jövedelme tízszeresen haladja meg a legalsó tizedét, ugyanakkor a vagyoneeloszlásban nyolcszázötvenszeres az eltérés (*The Guardian*, 2013. május 21.). Az adatok 2008–2010-re vonatkoztak, azóta „a változások ahhoz vezettek, hogy ma már több mint egymillió fontos vagyon kell a leggazdagabb egy tizedbe kerüléshez” (Hills fentebb idézett műve). A Boston Consulting Group becslése alapján „ma már éppen ezer fölötti azon szupergazdag háztartások száma, amelyek – az ingatlanvagyonukat nem számítva – több mint 65 millió fontos pénzvagyonnal rendelkeznek” (*Observer*, 2013. 06. 02).

1959-ben Titmuss végiggondolta, hogy melyek „a City majdnem korlátlan hatalmának” következményei (Titmuss, in Alcock et al., 2001, p 151). A City történetéről írt műve – *A club no more, 1948–2000* (2001) – negyedik és egyben utolsó kötetének utolsó oldalán David Kynaston rögzíti a City „kulturális fölényét”: „a City lényegi imperatívuszai minden módon és minden területen átültetődtek a brit társadalom egészébe. Egy olyan korban, amelyet a gyenge nemzetállamok, a lejáratódott képviselői demokrácia és a végtelenül mobil és végtelenül amorális nemzetközi tőke jellemeznek, a City – majdnem ellenfél nélkül – megnyerte a csatát és ő diktálta a feltételeket” (Kynaston 2002, p 791). Mint már Titmuss is figyelmeztetett rá, a ténylegesnél sokkal több kutatást kellene fordítani arra, hogy a vagyon és a jövedelem miként tartja fenn és erősíti az egyenlőtlenséget, miként állnak ellen a változásoknak, és az olyan hatalmas érdekek, mint amilyeneket a „City” képvisel, miként alakítják és formálják a politikai diskurzust.

Összegzés

A szociálpolitikával foglalkozó összes szerző közül elsősorban Titmuss az, aki folyamatosan olyan kérdéseket és gondolatokat vet fel, amelyeket provokatívnak tartok és amelyek segítenek nekem. Állandóan hangsúlyozza a tágabb társadalmi összefüggések fontosságát: „a szociális szolgáltatások (bárhogy is definiáljuk őket) többé nem tekinthetők 'különálló dolgoknak'; olyan csekély érdeklődésre érdemes jelenségeknek, mint mondjuk a nézelődés utazás közben a vonatablakon. Ezek a szolgáltatások részei magának az utazásnak. Az iparosodás elválaszthatatlan részei” (az esszé első kötetének előszavában, Titmuss, 1958, pp 8–9).

Titmuss az *Income Distribution and Social Change* utolsó fejezetének azt a címet adta, hogy „Egy új felfogás szükségessége”, és így fejezte be: „A régi egyenlőtlenségek új és finomabb formákat öltenek; a hagyományos fogalmak többé már nem alkalmasak ezek mérésére” (Titmuss, 1962, p 192). A Titmuss által több mint ötven évvel ezelőtt megfogalmazott kérdés továbbra is kihívást jelent a mai társadalomtudósok számára: „Milyen mértékben /.../ válunk azoknak a statisztikai házaknak a rabjává, amelyeket azért építettünk a múltban, hogy befogadják az adott kor szociális adatait?” (Titmuss, 1962, p 192).

Titmuss mindig tudatosan emlékeztetett arra, hogy fontos a politika szerepe. Szerintem bárki másnál jobban felismerte a „hagyományos jólét korlátait” (Titmuss, 1985, p 131). Ma vizsgálnunk kell a felelőtlen társadalmak – hozzáteszem: a felelőtlen nemzetek feletti testületek – politikára gyakorolt hatásait. Továbbra is olvasnunk kell Titmusszt ezekért az emlékeztetőkért és azokért a problémafelvetéseiért, amelyeket állandóan újra felfedezünk. Úgy gondolom, hogy az akkori problémafelvetései és az általa feltett kérdések segítenek bennünket abban, hogy mélyebben és alaposabban vizsgáljuk a változások okait és következményeit.

És mindenképp kiemelendő, hogy állandóan foglalkoztatta az egyenlőtlenség, különösen „a kollektíven alkalmazott társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek” köre (Titmuss, 1964, p 15), ezek strukturális támaszai, az egyénekre és a társadalomra gyakorolt következményei. Az árral szembeni stratégiákra van szükség „azoknak az oksági láncoknak a kezelésére, amelyek a társadalom alapszerkezetére vezethetők vissza” (Acheson, 1998, pp 7–8). Az előttünk álló évtizedekben az összes általunk mozgósítható társadalmi találékonyságra, demokratikus készségre és felelősségérzetre szükségünk lesz, ha el akarjuk kezdeni az országos egyenlőtlenségek szakadékanak betemetését (Titmuss [1959] 2001, p 146).

1. megjegyzés: El kell ismernem, hogy Titmuss talán nem mindig volt olyan következetes az idézőjelek használatában, mint az *Essays on „The Welfare State”* című könyvében (Titmuss, 1958). Ebben azonban egyáltalán nem könnyítette meg a dolgát az egyes kiadásokra jellemző következtetlen szerkesztés és a sok hivatkozás.

2. megjegyzés: Különösen javaslok az 1958-as változat olvasását, amelyben a szöveg és a lábjegyzetek világosan elkülönülnek egymástól. A későbbi kiadások kihagytak néhány lábjegyzetet, másokat pedig összevontak, és szerintem az esszé így nem olvasható elég zökkenőmentesen.

Irodalom

- Acheson, Sir D. et al (1998) *Independent Inquiry into Inequalities in Health*, London: The Stationery Office.
- Adema, W., Fron, P. and Ladaïque, M. (2011) 'Is the European Welfare State Really More Expensive?: Indicators on Social Spending, 1980–2012; and a Manual to the OECD Social Expenditure Database (SOCX)', *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 124. doi: 10.1787/5kg2d2d4pbf0-en
- Alcock, P. et al., eds (2001) *Welfare and Wellbeing: Richard Titmuss's contribution to social policy*, Bristol: The Policy Press.
- Atkinson, A. B. and Piketty, T. (2007) *Top Incomes over the Twentieth Century: a contrast between European and English-speaking countries*, Oxford: Oxford University Press.
- Bell, D. ed (1960) *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*, Glencoe: Free Press.
- Brewer, Mike, Sibieta, Luke and Wren-Lewis, Liam (2008) *Racing away? Income inequality and the evolution of high incomes*, Institute for Fiscal Studies, IFS Briefing Note no. 76.
- Bryson, Lois (1992) *Welfare and the State*, Basingstoke: Macmillan.
- Burchardt, T. (2001) 'The „welfare state“' in Alcock et al. eds above, pp. 41–48.
- Burchardt, T. (2007) 'Welfare: what for?' in Hills, John et al. eds, *Making Social Policy Work*, Bristol, Policy Press, pp. 35–55.
- Faricy, Christopher (2011) 'The Politics of Social Policy in America: The Causes and Effects of Indirect versus Direct Social Spending', *The Journal of Politics*, 73:1, January, pp 74–83.
- Farnsworth, K. (2012) *Social versus Corporate Welfare: Competing Needs and Interests within the Welfare State*, London: Palgrave.
- Farnsworth, K. (2013) 'Occupational Welfare', in *The Routledge Handbook of the Welfare State*, ed. B. Greve, London: Routledge, pp 30–39.
- Gerth, H. and Mills, C.W. (1954) *Character and Social Structure*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Hacker, J. S. (2002) *The Divided Welfare State: The Battle over Public and Private Social Benefits in the United States*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hills, J. et al (2013) *Wealth in the UK: Distribution, Accumulation and Policy*, Oxford: Oxford University Press.
- HMRC (2012) 'Tax expenditures and ready reckoners' www.hmrc.gov.uk/statistics/expenditures.htm
- Howard, C. (1997) *The Hidden Welfare State: Tax Expenditures and Social Policy in the United States*, New Jersey: Princeton University Press.
- Hughes, G. and Sinfield, A. (2004) 'Financing Pensions by Stealth', in G. Hughes and J. Stewart (eds) *Reforming Pensions in Europe: Evolution of Pension Financing and Sources of Retirement Income*, Cheltenham: Edward Elgar, pp 163–192.
- Kohonen, Matti and Mestrum, Francine (2008) *Tax Justice: Putting global inequality on the agenda*, London, Pluto.
- Kvist, J. and Sinfield, A. (1997) 'Comparing Tax Welfare States', in M. May, E. Brunson and G. Craig (eds) *Social Policy Review 9*, London: SPA, pp 249–275.
- Lipset, S. M. (1960) *The Political Man: the social bases of politics*, London: Heinemann.
- Lister, R. (2004) *Poverty*, Cambridge: Polity.
- Mann, K. (1992) 'The social division of welfare: a suitable theoretical framework?', *The Making of an English Underclass*, Milton Keynes, Open University Press.
- Mann, K. (2009) 'Remembering and rethinking the social division of welfare', *Journal of Social Policy*, 38:1, pp 1–18.
- Mann, K. and Anstee, J. (1989) *Growing fringes: hypothesis on the development of occupational welfare*, Armley, Leeds.

- May, Margaret and Brunsdon, Edward (1994) 'Workplace care in the mixed economy of welfare', in *Social Policy Review* 6, ch. 8
- McDaniel, P. R. and Surrey, S. S. (eds) (1985) *International Aspects of Tax Expenditures: a Comparative Study*, Deventer: Kluwer.
- Miller, S. M. (1987) 'Introduction: the legacy of Richard Titmuss', in B. Abel-Smith and K. Titmuss eds, *The Philosophy of Welfare: selected writings of Richard M. Titmuss*, London: Allen and Unwin, pp 1–17.
- Miller, S. M. and Roby, P. (1970) *The Future of Inequality*, New York: Basic Books.
- National Equality Panel (2010) *An Anatomy of Economic Inequality in the UK*, London: Government Equalities Office and CASE.
- Rose, H. (1981) 'Re-reading Titmuss: the Sexual Division of Welfare', *Journal of Social Policy*, 10:4, pp 477–501.
- Sinfield, A. (1978) 'Analyses in the Social Division of Welfare', *Journal of Social Policy*, 7: 2, pp 129–56.
- Sinfield, A. (2011) 'Credit crunch, inequality and social policy' in K. Farnsworth and Z. Irving eds, *Social Policy in Challenging Times: Economic crisis and welfare systems*, Bristol: The Policy Press, pp 65–81.
- Sinfield, A. (2013) 'Fiscal Welfare', in *The Routledge Handbook of the Welfare State*, ed. B. Greve, London: Routledge, pp 20–29.
- Smethurst, S. (2006) 'Private Lies', *People Management*, 23 Nov.
- Stebbing, Adam and Spies-Butcher, Ben (2010) 'Universal Welfare by "Other Means"? Tax Expenditures and the Australian Welfare State', *Journal of Social Policy*, 39:4, Oct, pp 585–606.
- Surrey, S. S. (1973) *Pathways to Tax Reform*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Titmuss, R. M. (1958) *Essays on 'the Welfare State'*, London: Allen and Unwin.
- Titmuss, R. M. (1959) *The Irresponsible Society*, London: Fabian Society & in Alcock, P. et al. (2001).
- Titmuss, R. M. (1962) *Income Distribution and Social Change*, London: Allen & Unwin.
- Titmuss, R. M. (1963) 'The welfare state: images and realities', *Social Service Review*, xxxvii:1, p 1.
- Titmuss, R. M. (1964) 'Introduction', R. H. Tawney, *Equality*, London: Unwin, 5th ed.
- Titmuss, R. M. (1965) 'Poverty vs. Inequality: Diagnosis', *The Nation*, February, pp 130–133.
- Titmuss, R. M. (1968) *Commitment to Welfare*, London: Allen & Unwin.
- Veit-Wilson, J. (2000) 'States of welfare: a conceptual challenge', *Social Policy and Administration*, 34:1, pp 1–25.
- Walker, Alan (1997) 'The Social Division of Welfare Revisited' Alex Robertson ed., *Unemployment, Social Security and the Social Division of Welfare*, Edinburgh: New Waverley Papers.
- Westergaard, J. (1995) *Who gets what? The hardening of class inequality in the late twentieth century*, Cambridge: Polity Press.
- Wilkinson, R. and Pickett, K. (2009) *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, London: Allen Lane.
- World Bank (2003) 'Why worry about tax expenditures?' *PREMnotes Economic Policy*, no 77, January.